

Микола Безотосний

БЕЗ МОВИ НЕМАЄ НАЦІЇ, А БЕЗ НАЦІЇ – ДЕРЖАВИ

Мова – найміцніший кордон, який формує націю та захищає державу, її національний інтерес. Про українську мову словами класиків літератури можна сказати, що вона «жива схованка людського духу» (Панас Мирний), «росте елементарно, разом із душею народу і є коштовний скарб народу» (Іван Франко), «зброя іскриста, щира і гартована» (Леся Українка), «генофонд культури» (Олесь Гончар), «музика, мелодика, барви буття, інтелектуальна і мислительська діяльність народу» (Олександр Олесь). А наша сучасниця Ліна Костенко попереджає: «Нації вмирають не від інфаркту – спочатку їм відбирає мову».

Українська мова створилася на базі місцевих стародавніх слов'янських діалектів, а в цілому сформувалася в межах антського союзу племен IV–VII сс. Київський князь Володимир Мономах добре володів церковнослов'янською мовою, але, пишучи повчання своїм дітям, не міг уникнути українських слів: дивуватися, ірій, сторожа, парубок, ворожбит, гребля, лінощі, сором, вдовиця та ін. Хоч «Слово о полку Ігоревім» написано церковнослов'янською мовою, це виразно український твір – як за місцем написання, місцем і контекстом описуваної події, так і за мовними особливостями – явними українізмами, взятими із живої народної мови. Осередком літературної української мови є Полтавщина та Чернігівщина, хоч побутує думка, що вона постала на основі полтавсько-київського діалекту.

Українські землі протягом тривалого часу поневолювали Польща, Австро-Угорщина, Росія та інші країни. Вони обмежували і знищували українську мову й культуру. Одна лише Росія видала понад 600 різних указів, законів і правил – гласних і таємних – за період від Петра I до початку XX ст., якими українська мова в Україні заборонялася, принижувалася, виштовхувалася на маргінес.

Проте український народ повсякчас виявляв протестні настрої. Так, перша проповідь українською мовою прозвучала в кафедральному соборі Святого Юра 1836 року на святі Покрову. На таку інтелектуальну відвагу наважився слухач Львівського університету Маркіян Шашкевич. Він створив «Руську трійцю», підготував перший шкільний підручник і видав першу на західноукраїнських землях книгу рідною мовою, першим серед українських діячів заговорив про злуку східних і західних земель.

1 грудня 1905 року в м. Лубни Полтавської губернії братами Шеметами була видана перша українськомовна газета «Хлібороб». На жаль, в Україні ще не відзначають Дня української преси, а вказана дата могла б стати цьому основою.

Укотре проблема існування української мови як державної впливає на перший план у незалежній Україні. Попри те, що переважна більшість російськомовного населення толерантна до питань відродження мови Тараса Шевченка, останнім часом невелика група «політичних гравців» намагається нав'язати нам тезу про необхідність запровадження «другої офіційної». При цьому чомусь не згадують, що за часів комуністичного режиму фактична двомовність означала вторинність української. І коли в нас не було власної держави і закріпленої норми в Конституції про державну мову, будь-якого громадянина «слуги режиму» могли запроторити у в'язницю, позбавити роботи, піддати політичному переслідуванню за звинуваченням в українському буржуазному націоналізмі. Є рішення Конституційного Суду від 19 грудня 1999 року, в якому сказано, що українська мова як державна – обов'язковий засіб спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Цим рішенням КСУ підкреслив, що статус української мови як державної повністю відповідає державотворчій ролі української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення, дала офіційну назву державі і є однією з основ конституційного ладу в Україні. Значну частину України захопили під свою владу російські шовіністи та їх колабораціоністи, які глузують з прав *теоретично* державної української нації, ведуть ніким не приборкувану антиукраїнську кампанію. Це свідчення того, що в Україні здійснюється намагання продовжувати панування чужоземної російської меншини над українською нацією. Немає у світі жодної національної держави, жодного національного уряду й адміністрації, які не те що нехтували б правами власної нації, але своєю бездіяльністю і корумпованістю сприяли б переслідуванню її.

Чи потрібна Україні українізація? Без цього державність України постійно ставитиметься під сумнів. Це розуміли в УРСР у 1920-ті роки навіть такі одіозні радянські діячі, як С. Косіор. Тому й був тоді конкретний план українізації,

перевірка мовних знань, а на засвоєння української технічної термінології давався 5-місячний термін. Держслужбовців за рівнем знання мови ділили на 3 категорії. Причому в зарахованих до 3-ї категорії брали підписку, що впродовж трьох місяців вони повинні вивчити українську мову. Інакше – звільнення. Навіть від неслужбовців (кур'єрів, прибиральниць, швейцарів, двірників) вимагалось вільне володіння українською мовою. (Цікаво, що й сьогодні у Франції чиновник зобов'язаний говорити державною мовою, якщо ж він порушує закон, то може бути ув'язнений до шести місяців або сплатити штраф до 9 тисяч доларів.) Тим часом в Україні «рускоязычне населення», де тільки може, волає про загрозу українізації. Насправді її немає. А шкода. Бо якби почалася вона на державному рівні, то швидко припинилася б українофобські прояви на Донбасі, у Криму, на півдні України. Поважають сильних і розумних, цінують сильну владу, налаштовану патріотично, по-державницькому, яка не на словах, а на ділі дбає про інтереси титульної нації.

Жодна сучасна держава не витримає державної багатомовності. А наші так звані мультикультуралісти штовхають Україну в протилежному напрямку – до двомовності та суспільної ізоляції за етнічною, мовною і культурною ознаками. Нас як націю хочуть залишити в травматичному, понівеченому імперією стані. Безумовно, кримськотатарська, караїмська, кримчацька мови повинні бути захищені на рідній землі, бо ніде у світі захисту не знайдуть (як і українська). Тож розгляд відомого «скандального» закону можливий лише після того, як буде з'ясовано, в яких селах, районах, областях які мови набудуть статусу регіональних (це зобов'язані були зробити його автори в додатку), оцінено наслідки, зокрема витрати з бюджету. За помахом руки можна ввести хоч 4 державні мови, як у Швейцарській конфедерації, але наша держава тоді може перетворитися на конфедерацію, якщо не розпадеться зовсім. Мета запровадження двомовності полягає не в захисті прав російськомовних громадян, які мають всі можливості для використання російської мови, а в поверненні України до статусу російської колонії, в якій українська мова буде витіснена з офіційного вжитку.

Пригадується, як В. Ленін зреагував на умови українців щодо підписання союзного договору в 1922 році: «Чого вони хочуть? Мови? Та дайте їм десять мов!». Натомість для сьогоденного Кремля «русский мир» – це один із головних пріоритетів.

Ще І. Огієнко робив усе для того, щоб повернути в зросійщену науку та широкий ужиток українську мову. З-під його пера вийшли «Краткий курс украинского языка», «Рідне писання», «Українська граматики». Він першим із

викладачів Університету св. Володимира навжився викладати українською мовою. Пізніше в одній зі своїх праць писав: «Не цураймося своєї мови... Цуратися мови – то цуратися народу... Хто зраджує й кидає свою рідну мову та переходить на чужу, той легко зрадить і батьківській вірі, і церкві. І зрештою стане безвірним та бездушним перекидьком». Тому, коли 4 січня 1919 року в уряді Директорії Огієнко стає міністром освіти, особливої уваги він надає відродженню рідного слова. Один за одним це міністерство видає закони й розпорядження – про українізацію середніх шкіл, про відкриття нових українських гімназій, про допомогу українським освітнім видавництвам. Поміж першочергових законів тоді було ухвалено Закон про державну українську мову в УНР, а також завершено роботу над українським правописом – «для обов'язкового вжитку в усій Україні». Деякі документи довелося видавати вже в Кам'янці-Подільському, куди переїхав уряд.

Наприкінці 1920-х років письменник М. Хвильовий у праці «Україна чи Малоросія?» говорив, що пора нам «назавжди покінчити з... думкою будувати на Україні російську культуру. Бо всі ці розмови про рівноправність мов не є що інше, як приховане наше бажання культивувати те, що вже не воскресне... Від цього треба якомога швидше відмовитись...» [3].

Тут хочеться навести прикметний випадок із життя М. Руденка – сина луганського шахтаря, письменника, дисидента. Будучи політпрацівником військово-польового госпіталю під час Другої світової війни, він постійно спілкувався із земляками рідною мовою, а їх було не менше половини серед поранених бійців і офіцерів, лікарів та медсестер, і це не подобалося начальству. Восени 1944 року натрапив він на звернення академіка О. Богомольця до солдатів і офіцерів, вихідців з України, активніше громити ворога та наближати день Перемоги. Звернення було надруковане в газеті ЦК КПРС «Правда» українською мовою, хоч усі інші тексти в центральній газеті Кремля публікувалися лише російською. Капітан Руденко взяв газету й читав пораним лист видатного вченого. Якою ж несамовитою була реакція його вищого командування: Руденка викликали до начальника політвідділу госпіталю, і той ладен був стерти на порох офіцера, котрий посмів заговорити рідною мовою під час політінформацій. «Мені було ясно: кожен, хто шанує українську мову, є потенційний буржуазний націоналіст або навіть чинний. І той, хто інформував полковника, міг зобразити справу так, що я веду серед лікарів-українців націоналістичну пропаганду. А ми й справді часто збиралися з майором Гуменюком та капітаном Ковалюком у невеликому гурті, аби поспівати українських пісень та пожити добрими споминами про Україну... У зна-

менитому останньому слові на суді 1977 року М. Руденко скаже: «Сьогодні перед судом стоїть Слово... Земну кулю можна порівняти з космічним мозком, люди в ній – нейрони. Активність життя цього мозку залежить від того, наскільки вільно люди спілкуються між собою, себто обмінюються Словом – інформацією. Людське суспільство – це слово. Або, як сказав Олексій Тихий, „мова народу – народ”» [2].

Одного разу за трибуною в Спілці письменників А. Малишко порвав власну книжку, де були вірші про Сталіна. Під час роботи V з'їзду письменників України (1967) йому вже не надавали слова, і тоді головуєчий О. Гончар оголосив, що приймати пам'ятну медаль для Спілки доручається саме Малишкові. Медаль – до 20-річчя Перемоги. Вручав її перший секретар ЦК КПУ В. Щербицький. І Малишко, скориставшись нагодою, гнівно випалив у зал: «На цій медалі закарбовано життя моїх бойових побратимів. Так невже вони віддали його у боротьбі з фашизмом за те, щоб я сьогодні чув фашистську теорію про безперспективність української мови?!». Влада на певний час вилучила його твори зі шкільної програми. І це – автора поеми «Прометей», яка була взірцевим твором у справі військово-патріотичного виховання молоді, автора популярних пісень «Вчителька», «Київський вальс», всесвітньо відомої «Пісні про рушник»...

Українець шанує українську мову; малорос говорить тією мовою, за яку більше платять; «хохол» відмовляється від української навіть тоді, коли за це не тільки не платять, а й мають його за дурня. Рідна мова не забувається. Її може «витравити» тільки деградація.

Треба чітко усвідомити, що російська мова в Україні – це не культурний фактор, а ідеологічний. Народні депутати мусять виступати українською мовою. Якщо вони не в змозі її вивчати, то нехай роблять переклади своїх виступів. Прикметно, що стародавні греки взагалі тих, хто погано говорив по-грецьки, вважали варварами. На жаль, сьогодні відбувається тотальне скорочення українського культурного простору. Так, за останні півроку помітно русифікувався вітчизняний телеефір. Є спроби припинити дублювання кінофільмів українською мовою.

Як свідчить офіційна статистика, на сьогодні в Україні мешкають представники понад 130 національностей, що дозволяє вважати нашу країну поліетнічною. Проте за 22 роки незалежності в Україні так і не створено чіткої етнонаціональної політичної концепції, чіткої концепції мовної політики. Як наслідок, питання мови та міжетнічних відносин набувають політичного забарвлення, їх систематично використовують у спекулятивно-агітаційних цілях і перетворюють на фактор дестабілізації полі-

тичної ситуації. На щастя, нашу країну оминули масштабні конфлікти на міжетнічному ґрунті, які сьогодні у світі не рідкість. Поки що оминули. Для тих, хто ревно захищає право російської мови стати в Україні другою офіційною, буде корисним ознайомитися з даними аналітичного огляду «Становище української мови в Україні в 2011 році». Вдумаймося: російською мовою в Україні видається 2/3 сумарного тиражу газет і 9/10 – журналів. Понад 87% книжок на полицях наших книгарень – також російськомовні (переважна їх частина – імпорт із Росії). Під час моніторингу прайм-тайму восьми найрейтинговіших телеканалів, проведеного волонтерами «Простору свободи» в жовтні 2011 року, лише 22% часу ефіру отримали програми та фільми українською мовою. 47% часу зайняли російськомовні програми, 31% – двомовні. Ситуація на радіо – ще гірша. За підсумками моніторингу прайм-тайму шести провідних радіостанцій, пісні українською мовою становили менше 5% від загальної кількості пісень, що лунали в ефірі! А парламент ще бере й скасовує ефірні квоти на українську музику – мабуть, щоб і ті жалюгідні 5% з ефіру зникли. У сфері послуг російська мова взагалі почувається, мов у себе вдома. Дослідники промоніторили заклади харчування і транспорт у 29 найбільших містах України (зокрема всі обласні центри). Найбільшої дискримінації українська мова зазнає в Макіївці, Луганську, Сімферополі, Севастополі, Одесі та Запоріжжі. Із 290 закладів харчування, розташованих у центрі великих міст, лише в 53% вивіска написана українською мовою, у 46% є меню українською і лише в 34% працівники відповідають українською мовою українськомовним клієнтам (ще у 8% працівники перейшли на українську мову під час розмови). А почути українською відповідь у довідкових бюро можна лише у двох із восьми найбільших аеропортів, на 48% залізничних вокзалів і на 59% автовокзалів. Відповідно до досліджень, проведених у 2010 і 2011 роках, наклад газет українською мовою в Україні становив 30 %, а журналів – лише 10 % [1].

У своїх висновках стосовно останніх законодавчо-мовних експериментів в Україні Венеціанська комісія як негатив оцінила паралельне використання російської та державної мов, що суперечить ст. 10 Конституції (п. 46 Висновків). На думку Комісії (п. 66), українська мова позбавляється гарантій як державна. З моменту проголошення регіональною російська мова перебирає на себе фактично всі офіційні функції, а державну українську окремі положення закону ставлять у відверто дискриміноване становище. Цей документ несе реальні загрози для єдності країни, розкол нації. Єдина державна мова на томість – гарантія національної безпеки, збереження цільності національної свідомості. Ухвалення «мовного» закону – це відвертий удар по

підвалинах української незалежності на угоду Росії, удар по національних інтересах України. Водночас ще й хитра (майже згадана вище «ленінська») спроба відволікти суспільство від загостренням соціально-економічних проблем.

Україна є державою національного типу, тобто націєутворююче суспільство на чолі з українцями формує нашу державу. І тут, безумовно, на шкалі національних цінностей на першому місці стоїть мова – те, що нас ідентифікує як членів однієї нації. Нагадаю вислів письменника Ч. Айтматова: якби я дізнався, що киргизька мова помре завтра, я б помер сьогодні. Мені здається, що такі думки можуть належати тільки істинному патріоту. Бо за цими словами він або бачить майбутнє свого народу, або ні. Свого часу з цього приводу висловлювався і К. Маркс: державною мовою не говорять тільки окупанти, раби і дурні.

Немає мови – немає Української держави. Про це й досі дехто мріє.

Після голосування у Верховній Раді мовного закону № 9073 у суспільстві виникло збурення. А це означає, що слід розробити новий закон про мови, в якому передбачити захист мов нацменшин у відповідності до Хартії, а головне – вирішення українсько-російської мовної проблеми. Для цього, на мою думку, Верховній Раді та Президенту потрібно створити Мовну асамблею (умовна назва), але на паритетних засадах, не так, як формувалася Конституційна асамблея. У цей орган мають увійти фахівці з питань держави та права, статистики, мовознавці, правозахисники, представники місцевих рад, громадських організацій. У ньому не повинно бути агентів впливу іноземних держав, радикалів з обох сторін, не бажана участь політиків (членів партій). Асамблея має використати досвід інших держав у мовному питанні (правове становище іспанської мови в США, арабської у Франції, турецької у ФРН), проаналізувати стан розвитку і захисту мов у нашій країні, дати ВР рекомендації (концепцію) щодо закону про мови.

Та хочеться сказати й про певні позитивні тенденції в ставленні до української мови. Зокрема, це проведення Національною радіокомпанією України до дня української мови та писемності диктанту національної єдності, котрий – уже не просто перевірка грамотності, а іспит на любов до рідної мови. 31 березня – 2 квітня 2012 року на Першому Національному та телеканалі «Ера» відбувся музичний телевізійний марафон «Пісня об'єднує нас»: проект тривав в ефірі більше 55 годин і мав потрапити до книги рекордів Гіннеса як найдовший у світі музичний телемарафон національної пісні. Можемо вирізнити кращі телеканали та їхніх ведучих у плані володіння українською мовою: «1+1», «5 канал», ТРК «Ера»; Андрій Куликов, Анна Безулик, Алла Мазур, Юлія Бориско, Світлана

Орловська, Юлія Дешова, Тетяна Хмельницька, Тетяна Терехова. Велику підтримку державної мови здійснює громадський рух «Не будь байдужим». У Донецьку, незважаючи на рішення міськради від 15 квітня 2011 року про ліквідацію української школи № 111, Ворошиловський районний суд і Донецький Апеляційний адміністративний суд відновили роботу українськомовної школи. Маріупольські «просвітяни» організовують для земляків безкоштовні курси української мови й просять не називати Донеччину «російськомовним регіоном». 23 березня 2012 року в середній загальноосвітній школі № 20 Луганська відбувся вечір поезії Ліни Костенко: учні 11-х класів з російською та українською мовою навчання читали вірші на рівних. Державна мова в цьому навчальному закладі шанується. Депутати Львівщини заборонили російськомовну музику в громадському транспорті. Відповідне рішення, за яке проголосували 65 народних обранців, ухвалила Львівська обласна рада, затверджуючи регіональну Програму розвитку української мови, культури та історичної свідомості на 2012–2014 роки. Цей документ передбачає україномовні вистави, фестивалі, телевізійні програми, мистецькі заходи, популяризацію маловідомих сторінок історії держави тощо. Повчальними для багатьох є слова іспанського тренера ФК «Дніпро» (Дніпропетровськ) Хуанде Рамтоса: «Українську мову потроху вивчати почав. Вона не проста, тож треба зважати на це. Я ж в Україну приїхав працювати, тому вивчаю саме українську». Головний тренер «Чорноморця» з Одеси Роман Григорчук твердить, що в його команді мовних проблем не виникає: «Моя точка зору така: у новому для себе середовищі людина повинна спілкуватися мовою, зручною і зрозумілою для осіб, котрі там мешкають. Водночас я вважаю, що, живучи в Україні, люди обов'язково повинні знати й бути готовими в будь-який час спілкуватися українською мовою». А відомий боксер Віталій Кличко на мітингу біля Верховної Ради 5 червня 2012 року виступав українською мовою і заявив, що в державі має бути одна державна мова.

Кожен громадянин України повинен власним прикладом показувати любов до української мови. Якщо культура стане одним із стратегічних напрямків розвитку нашої держави та її інтеграції в Європу, то Україна отримає більшу популярність у світі, а демократичні перетворення в нас відбуватимуться значно швидше.

Література

1. Кушнір А. Україна з іншими мовами / А. Кушнір // Україна молода. – 2011. – 9 листопада.
2. Малюта О. Сьогодні перед судом стоїть слово / О. Малюта // Україна молода. – 2011. – 9 листопада.
3. Хвильовий М. Україна чи Малоросія? Публіцистика. Оповідання. Новели / М. Хвильовий. – К.: Укр. письменник, 2000.